

I. DÜNYA SAVAŞI İÇİNDE BOZKIR'A YAPILAN SÜRGÜNLER

*Feridun ATA**

ÖZET

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girince, daha evvelden farklı amaçlarla Osmanlı ülkesine gelip burada yaşamakta olan İtilâf devletlerinin vatandaşları, devlet için önemli bir problem olmuştur. Çünkü savaşın çıkmasıyla beraber İngiliz, Rus, Fransız ve İtalyan vatandaşları artık Osmanlı Devleti için "muhasım devlet" tebaası yani düşman devlet vatandaşı durumuna düşmüştür. Zaten sözkonusu ülkelerin vatandaşları, bu dönemdeki faaliyetleri ile artık Osmanlı devleti için tehlike arz etmeye başlamışlar; kendi ülkelerinin çıkarları için casusluk yapmaya, maddî veya lojistik destek sağlamaya çalışmışlardı. Osmanlı Devleti böyle bir risk altında kalmamak için, sözkonusu ülke vatandaşlarından bir kısmını ve onlarla işbirliği yapan veya böyle bir ihtimal bulunan kişileri iç bölgelere sürmüş ve savaşın sonlarına kadar buralarda mecburi ikamete tâbi tutmuştur. Bu yerlerden birisi de, Konya'nın Bozkır kazasıdır. Bu çalışmada, Bozkır'a yapılan sürgünler ve bu çerçevedeki gelişmeler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı, sürgün, esir, Bozkır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa devletleri arasında yaşanan sömürgecilik yarışı, bütün dünyayı içine alan bir savaşla sonuçlanmıştır. I. Dünya Savaşı olarak adlandırılan bu savaşa, sanayi inkılabı ile ulaşılan zenginliğin ve bu zenginliği sürdürmek isteyen sözkonusu sömürgeci ülkelerin tüm dünyaya sahip olma arzusunun yol açtığı bilinmektedir. Çünkü bu yarış kazanabilmek için, başını İngiltere, Fransa, Rusya Al-

* Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü /
fata@selcuk.edu.tr

manya ve İtalya gibi devletlerin çektiği sömürgeci devletler, dünyayı âdetâ parsellemişlerdi¹.

17. yüzyıldan itibaren toprak kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti ise, zengin yer altı ve yer üstü kaynakları, kalabalık nüfusu ve bunlara rağmen geri kalmış sanayisi ile sömürgeci devletlerin iştahını kabartmaktaydı. Bunun için sözkonusu devletler gözlerini Osmanlı Devleti'ne dikmişler; onu önce nüfuzları altına alabilmek sonra da parçalamak amacıyla başına olmadık gaileler açmışlardır. Osmanlı Devleti, kendisi hakkında alınan açık veya gizli paylaşım kararlarının uygulanmasına direnmişse de bunda başarılı olamamıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu muazzam serveti, hiçbirisi diğerine kaptırmak istemediğinden, yaşanan rekabet 1914 yılında savaşa dönüşmüş, Osmanlı Devleti de savaşa girmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti bu savaşa, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın yer aldığı İttifak devletleri içinde, İtilâf devletleri olarak adlandırılan İngiltere, Rusya ve Fransa'ya karşı savaşmıştır.

Osmanlı Devleti savaşa girince, savaştığı devletlerin vatandaşlarını kasteden bir “muhasım devlet tebaası” meselesi ile karşılaşmıştır. Aslında bunlar, Osmanlı ülkesine çeşitli amaçlarla gelmiş ve “ecnebi” diye tarif edilen yabancı devlet vatandaşlarıdır. Gerçekte bu yabancılar veya esas adıyla “ecnebler”, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ülkede var idiler. Bunlar başlangıçta misyoner, tüccar ve seyyah olarak gelmiş olup sayıları zamanla giderek artmıştır. Özellikle Fransa'ya 1535 yılında verilen imtiyazla birlikte bu geliş gidişler daha da yoğunlaşmış, devletin farklı bölgelerindeki Katolikleri himaye etmek, okul açmak ve yerli halka Fransız dil ve kültürünü öğretmek için bunların zamanla sayıları artmıştır. Tabii ki sadece Fransız değil, diğer devletlerin vatandaşları da Osmanlı ülkesine gelmeye başlamışlardır².

Ancak Osmanlı Devleti'ne yabancı devlet vatandaşlarının gelişinin yoğunlaşması, hatta bizzat devlet hizmetinde görev almaya başlamaları ve gelenlerin çeşitliliği, ilk bilinçli batılılaşma teşebbüsleri ile yani on seki-

¹ Bu konularda geniş bilgi için bkz. N.V. Yeliseveya- A. Z. Manfred, *Yakın Çağlar Tarihi*, çev. Özdemir İnce, Ergün Tuncalı, İstanbul 1978; Halûk Ülman, *I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, Ankara 1973; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, (1914-1990)*, c. I, Ankara 1991.

² H. Ülman, *a.g.e.*, s. 67-68.

zinci yüzyılın başlarında olmuştur³. Çünkü Osmanlı Devleti, gerileme süreci ile birlikte orduda, sanayide, kültür, eğitim, tarım ve tıp alanlarında birçok yabancı uzmandan yararlanma isteğini ortaya koymuştur. Daha çok dışarıdan içeriye doğru yaşanan bu akım, yani Osmanlı Devleti'nin çok farklı sektörlerde istihdam ettiği yabancı uzman veya görevliler I. Dünya Savaşı'na kadar artarak devam etmiştir.

Savaş başlayınca, Osmanlı Devleti'nin savaştığı ülkelerin vatandaşları, çok daha önceden farklı amaçlarla ülkeye gelmelerine rağmen, bunlar bir anda “muhasım devlet” yani düşman devlet vatandaşı olarak farklı muameleyle tâbi tutulmuşlar ve onlara yönelik birtakım tedbirler alınmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti için düşman devletler; başta İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın yanısıra, Romanya, Karadağ, Polonya ve Belçika vatandaşlarıyla, bu ülkelerin sömürgeci altında yaşayan Müslüman tebaalarıdır⁴.

Osmanlı Devleti'nin sözkonusu devletlerin vatandaşlarına yönelik almış olduğu tedbirlerin temelinde güvenlik kaygısı yatmaktaydı. Devlete çeşitli şekillerde hizmet eden veya ülkenin farklı bölgelerinde bulunan yabancı devlet tebaası kişiler emniyeti ve asayiş bozabilir veya casusluk faaliyetlerinde bulunabilirlerdi. Nitekim, Osmanlı Devleti savaşın başında çeşitli ihtimalleri göz önünde bulundurarak, ilk önce Dahiliye Nezareti bünyesinde Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne bağlı Polis Siyasî Teşkilâtını kurmuştur. Bu teşkilâtın C, yani Üçüncü Şubesi, ecnebi işleri ve casusluk meseleleriyle meşgul olacaktı. Şubenin başına da Mülkiye Müfettişlerinden Naci Bey isimli bir şahıs getirilmişti⁵. Bu girişim, savaşın başlaması ile yaşanacak suistimallerin önceden tahmin edildiğini ve ona göre tedbir alındığını göstermektedir.

³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kırıatlı, Ankara 1988, s. 46-47.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye, 5. Şube, 82/59. (Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi; BOA. DH. EUM. ŞB) olarak kısaltılmıştır.

⁵ Savaşın başlaması üzerine, Dahiliye Nezaretine bağlı Emniyet-i Umumiye bünyesinde A, B, C Şubeleri kurulmuştur. Bunlardan A, yani Birinci Şube; gayrimeşru muhalefet, B, yani İkinci Şube; Dahili anasır tetkikleri, C, yani Üçüncü Şube de; ecnebler ve casusluk işleri ile meşgul olacaktı (M. R. Mimaroğlu, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim'den, İkinci Kitap, Memurluk Hayatımın Hatıraları*, Ankara 1946, s. 31-32).

Osmanlı Devleti bu dönemde bir yandan düşman devletlerin vatan-daşlarına yönelik tedbirler üzerinde dururken, diğer taraftan da, ilgili ülkelerde bulunan kendi vatandaşlarını da hesaba katmak zorunda kalmıştır. Çünkü bu ülkelerde büyük oranda Osmanlı vatandaşı bulunmaktaydı. Onun için Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki genel prensibinin, "misilleme" politikası olduğu görülmektedir. Nitekim, 13 Kânunisanı 1331(26 Ocak 1916) tarihinde Kaş kazasını işgal eden Fransız askerleri, Rum çetelerinin de desteğiyle kazada bulunan Kadı, Mal Müdürü, Aşar Kâtibi, Orman Memuru, Ziraat Bankası Muhasebe Memuru, Hususî Muhasebeci, Rûsumât, Reji ve Duyûn-ı Umumiyye Memurları, Telefon ve Adliye Kâtipleriyle farklı dairelerde görevli memurları esir olarak alıp gitmişlerdir. Durum Hariciye Nezareti'ne bildirilince, misilleme olarak, ilk önce aynı miktarda düşman devlet vatandaşlarının tutuklanması ve iç bölgelere "teb'idi" yani sürülmesi kararlaştırılmıştır⁶. Benzer karar, Rusya için de alınmış, gerek savaşın başlarında gerekse daha sonraki yıllarda Rusya'nın tutuklamış olduğu Osmanlı vatandaşına karşılık, Osmanlı Devleti de Rus vatandaşlarını casusluk suçlamasıyla tutuklayıp iç bölgelere uzaklaştırmıştır. İngiliz, İtalyan ve Yunanistan vatandaşları da aynı karara tâbi olmuşlardır⁷.

Osmanlı Devleti sürgün bölgelerini seçerken, genelde sözkonusu şahısların düşmanla irtibata geçemeyeceği yerler olmasına özen göstermiştir. Yani, savaş alanlarından, askerî sevkiyat ve stratejik noktalardan uzakta bölgeler tercih edilmiştir.

Bu çerçevede sürgün mahallerine bakıldığında zaman, yukarıda dile getirilen risk ve tehlikeleri barındırmayan şehirlerin seçildiği göze çarpmaktadır. Bunlar; Kastamonu, Edirne, Konya ve Aydın vilayetleriyle, Eskişehir, Kayseri, Karahisar, Edirne, Kale-i Sultaniye, Menteşe, Maraş, İzmit, Kütahya, Samsun, Niğde, Çatalca, İçel ve Bolu mutasarrıflıklarıdır. Ancak amaca uygunluk açısından, sürgünün daha çok bu şehirlere bağlı Beyşehir, Bozkır, Seydişehir, Bor, Koçhisar, Haymana, Akdağmadeni, Uşak,

⁶ BOA. DH. EUM., 3. ŞB., 16/32-A.

⁷ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 48/6; Kerim Sarıçelik, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Beyşehir'de İkamet Eden Sivil Esirler", *I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu*, 11-13 Mayıs 2006, Basılmamış Sempozyum Bildirileri, s. 2.

Aksaray, Nevşehir, Çorum gibi kazalara yapıldığı dikkat çekmektedir⁸. Söz konusu bu yerleşim yerlerine kaç kişinin sürgün edildiğine dair tam bir rakam vermek zor olsa da, sadece Konya'ya 357 kişinin yerleştirildiği düşünülürse, bunun bin civarında olduğunu söylemek mümkündür. Ulaşılabilen belgeler çerçevesinde bilgi vermek gerekirse; Bursa Esir Garnizonu'nda 300, Tokat'ta 62, Edirne vilâyetinde 73, Aydın vilâyetinde 80, Kastamonu vilâyetinde 30, Menteşe sancağında 3, Karahisar sancağında 8, Ermenek'te (İçel Sancağı) 12, Kütahya sancağında 18, Kayseri sancağında 178 olmak üzere toplam 1.117 kişi sürgün olarak bulunmaktaydı⁹. Bu rakama, belgelerde geçen ortalama 3-5 kişi arasında değişen aile fertleri dahil değildir.

Öte yandan sürgün edilenlerin vasıflarına bakıldığı zaman, bunların tamamı niteliksiz ve sıradan insanlar değil, bilakis içlerinde önemli sayıda eğitilmiş kişilerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Nitekim; önce Çankırı'ya oradan da Bursa Esir Garnizonu'na gönderilen Muhasım devlet vatandaşı Mösyö Şarlken İstanbul'da Rıhtım Şirketi'nde Genel Müdürlük görevi yapmaktaydı¹⁰. Keza Konya'ya sürgün edilen 357 kişi içerisinde, 12 mühendis, Bağdat İngiliz konsolos vekili, 4 şimendüfer memuru, 7 makinist, 7 kâtip, 2 doktor, 2 ziraatçi, 1 eczacı, 1 genel müdür, Selânik Bank-ı Osmanî memuru, tercüman ve öğretmen gibi eğitilmiş kimselerin yanı sıra, ressam, kunduracı, dişiçi, otelci, bahçıvan gibi neredeyse her meslek dalından kimseler bulunmaktaydı¹¹. Bu arada, sürgünler yapılırken, aralarında içinden geçilen yerleşim yerinin ihtiyaç duyduğu bir meslek sahibi varsa, ihtiyacın durumuna göre alıkonuldukları dikkat çekmektedir. Örneğin; İngiliz vatandaşı olan 45 yaşındaki John Edward Wilson ve oğlunun ikisinin de mühendis olmaları sebebiyle, annesi, eşi, iki oğlu ve üç kızıyla birlikte Tokat'ta alıkonulmuşlardır¹².

Sürgün bölgelerinin özellikleri dikkate alınacak olursa, Bozkır'ın bu anlamda uygun bir yer olduğu görülür. Çünkü hem arazi yapısı, hem de savaş alanlarının dışında kalıp, düşmanla irtibata geçilemeyecek bir yerle-

⁸ BOA. DH. EUM.,5. ŞB., 31/30; 36/24, lef 10.

⁹ BOA. DH. EUM.,5. ŞB., 36/24, lef 23.

¹⁰ BOA. DH. EUM.,5. ŞB., 36/24, lef 1.

¹¹ BOA. DH. EUM.,5. ŞB., 82/59.

¹² BOA. DH. EUM.,5. ŞB., 36/24, lef 20.

şim yeri olması, burasının tercih edilmesinde etkili olmuştur denilebilir. Ancak aşağıda da belirtileceği üzere, Bozkır'ın birtakım ihtiyaçları karşılama noktasında yetersiz kaldığı, burada mecburî ikamete tâbi tutulanların şikâyetlerinden anlaşılmaktadır.

Konya bölgesine yapılan sürgünler bazen önce Konya'ya, sonra duruma göre Bozkır veya diğer kazalarına gönderilerek gerçekleştirildiği gibi, bazen de doğrudan Bozkır'a yapılmıştır. Savaş boyunca Dördüncü Ordu Kumandanlığı'nın emri üzerine Konya'ya yapılan sürgünlere yönelik istatistikî bir bilgi vermek gerekirse; 145 İngiliz, 99 Fransız, 96 Rus, 11 İtalyan, 1 Romanya, 4 Karadağ ve 1 Belçikalı olmak üzere toplam 357 kişi olduğu anlaşılmaktadır¹³. Bunların içinden Bozkır'a gönderilenlerin sayısı ise 82 kişidir¹⁴.

Bozkır'a Sürgünün Sebepleri

Düşman Devlet Vatandaşlarının Sürgünü

Bozkır'a yapılan sürgünlerin sebeplerine bakıldığı zaman, alınan kararların, devletin genel güvenlik, asayiş ve huzurunu sağlama amacına matuf olduğu görülür. Polis raporlarından gelen bilgiler doğrultusunda alınan bu sürgün kararları; askerî bir sebebe dayandığı zaman askerî mahkeme kararıyla, huzur ve asayişe yönelik olduğu zaman ise idarî karar sonucu gerçekleşmiştir. Sürgüne sebep olan suç unsurları ise, şahsın şüpheli hareketlerde bulunması¹⁵, düşman lehinde Osmanlı Devleti'ni rencide edecek ve küçük düşürecek faaliyetlere girişmeleri¹⁶, başka milletten oldukları iddialarıyla Osmanlı tezkiresi almak istememeleri¹⁷ ve düşman devletler lehine istihbaratta bulunup casusluk yapmaları gibi hususlardır. Bunlar savaşın başında özellikle Fransız, İngiliz ve Rus vatandaşlarından oluşmakta iken, daha sonra diğer devletlere de teşmil edilmiştir¹⁸. Örne-

¹³ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 82/59.

¹⁴ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 30/2.

¹⁵ BOA. DH. EUM., 3. ŞB., 23/42, lef 3.

¹⁶ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 33/19.

¹⁷ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 29/44.

¹⁸ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 64/24.

ğın; Yunan vatandaşı olup İstanbul'da bulunan Mişel Velahopulos da şüpheli hareketlerinden dolayı askerî karar sonucu Bozkır'a sürülmüştür¹⁹.

Bozkır'a sürülenler her zaman siyasî gerekçelerle değil, bazen de hırsızlık, sarhoşluk, esrarkeşlik ve ahlâk zaafiyeti gibi suçlar sebebiyle de sürülmüştür.²⁰ Yani devlet, bu tür kişileri merkezden uzaklaştırıp belli bir yerde ikamete mecbur etmekle, onları bir şekilde cezalandırmış oluyordu. Örneğin; Polonya Musevîlerinden olup yankesicilikle meşhur Rus vatandaşı Yusufeviç, Bozkır'a sürülmüştür²¹.

Öte yandan Bozkır'a sürgün yapılırken, hiçbir suç unsuru taşımayıp sürülenlerin bazen sadece düşman devletleri vatandaşlarından olması yeterli görülmüştür ki bunlar içinde kadın ve çocuklu aileler de mevcuttur²². Diğer bir husus, hükümet bu kararları alırken, sürülen kişilerin inançları noktasında herhangi bir ayırım gütmemiştir. Yani, ülke içinde bulunan şahıslar Müslüman, fakat düşman devlet vatandaşlarından ise, bir suç unsuru olmasa da sürgün kararı onlara da uygulanmıştır. Nitekim, Kafkas Çerkezlerinden Yusuf oğlu Ahmet Bozkır'a sürülünce, kendisinin bir Müslüman olarak hiçbir suçunun bulunmadığı, sadece Rus vatandaşı olması sebebiyle sürüldüğü şikâyetini dile getirmiştir²³. Keza, Kırımlı Müslüman olan Mehmet oğlu Hasan da Rus vatandaşı olduğu için, diğer Müslüman olmayan Rus vatandaşlarıyla birlikte aynı muameleye tâbi tutulmuştur. Fakat bu uygulama zaman zaman şikâyet konusu olmuştur. Meselâ; Kırımlı Mehmet oğlu Hasan, Bozkır'dan Dahiliye Nezaretî'ne çektiği telgrafta; Kırımlı olduğunu, ancak Rus tebaası olması hasebiyle Anadolu'ya geldiği zaman Bozkır'a sürüldüğünü, oysa kendisinin Osmanlı vatandaşlığına geçmek için Rus tâbiyetini terk ettiğini belirtmiştir²⁴.

¹⁹ BOA. DH. EUM.,5. ŞB., 40/11, lef 2.

²⁰ BOA. DH. EUM.,5. ŞB., 42/24; 19/1, lef 1; BOA.. DH. EUM.,1. ŞB., 7/31.

²¹ BOA. DH. EUM.,4. ŞB., 7/27, lef 2.

²² Nitekim savaşın başlangıcında Fransız vatandaşı Cezayirli Ahmet ve Karısı Zehra Bozkır'a sürülmüşlerdir (BOA. DH. EUM., 5. ŞB. 57/48, lef 1).

²³ BOA. DH. EUM.,5. ŞB., 27/39, lef 2.

²⁴ BOA. DH. EUM.,5. ŞB., 30/31, lef 1.

Aynı şekilde; Rus vatandaşı Somali ahalisinden Ahmet bin Yusuf²⁵, İngiliz vatandaşı Hindistan ve Mısır ahalisinden Şerafettin ve arkadaşı Mehdi Hüseyin²⁶ ve İngiliz vatandaşlarından Salih oğlu Ali, Muhammed oğlu Abdülmecit ve Hüseyin oğlu Mehdi Bozkır'a sürülmüşlerdir²⁷. Ancak, hükümetin bu tür kişilere yönelik tavrı daha esnek olmuş, belli ölçüde isteklerinin yerine getirilmesine izin verilmiştir. Yani bu kişilerin geçim sıkıntısı çekmeleri veya farklı mazeretleri sebebiyle, sürgün hayatını Bozkır yerine Konya'da geçirme şeklindeki taleplerine olumlu yaklaşılmıştır. Ancak bu tür kararlar, daha çok sözkonusu şahısların herhangi bir suçunun olmadığı zamanlarda geçerli olmuştur²⁸.

Osmanlı Vatandaşlarının Sürgünü

Osmanlı Devleti savaş çıkınca, sadece savaştığı devletlerin vatandaşlarını değil, ülkenin güvenliğini bozma ihtimali bulunan, askeri veya sivil emniyeti ihlâl edecek şekilde belirtileri ortaya çıkan gayrimüslim kendi vatandaşlarını da Bozkır'a sürmüştür²⁹. Bunlar, genellikle devletin savaştığı ülkelere yönelik casusluk yapan, düşmanla işbirliğine giren, lojistik destek veren veya şüpheli halleri görülen kişiler olması sebebiyle böyle bir cezaya çarptırılmışlardır. Bu meyanda, Osmanlı Devleti'nin, savaş içinde kendi güvenliğini sağlamak için devlete isyan eden ve düşmanla işbirliği yapan Ermenileri³⁰, Rumları³¹ ve Arapları³² da savaş bölgesi dışına sevk ettiği hatırlanmalıdır.

²⁵ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 42/42.

²⁶ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 54/47, lef 2.

²⁷ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 42/10, lef 3.

²⁸ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 65/45.

²⁹ BOA. DH. EUM., 3. ŞB., 23/42, lef 1.

³⁰ Ermenilerin siyasî faaliyetleri ve haklarındaki sevk kararı için bkz. Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1976; Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler, (1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001; Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü, 1915-1917*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005; Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri ve Uygulanması*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003.

³¹ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1998, s. 336-338.

³² Arap Tehciri konusunda geniş bilgi için bkz: Süleyman Beyoğlu, "Ermeni Propagandasının Gölgelediği Gerçek: Tehcir Kanunu ve I. Dünya Savaşında Arap Tehciri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 11, İstanbul 2004.

Durum böyle olunca, gayrimüslim vatandaşlar içerisinde de görevleri ne olursa olsun, devlet kendini korumaya yönelik tedbirleri almada tereddüt göstermemiştir. Nitekim, Karası Sancağı Fart Nahiyesine bağlı Sultan Çayırı'nda bir İngiliz şirketinin yönetiminde bulunan mühendis Nikoladis idarî bir kararla Bozkır'a sürülmüş ve burada üç yıl kalmıştır. Söz konusu şahıs Dahiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta; devletine her zaman bağlı olduğunu, İngiliz firmasında çalışmaktan başka hiçbir kusuru bulunmadığından affını istemişse de, polis raporunda, İngiliz emelleri besleyen zararlı kişilerden birisi olduğu açıklaması yer almıştır³³. Keza, asker kaçağı Trabzonlu Aşıl Erkiropulos, Belediye üyeliklerinde bulunmuş Filip ile Yorgi ve Bozo ile oğlu Domeziç, devlet aleyhindeki faaliyetleri sebebiyle Bozkır'a sürülmüşlerdir³⁴. Bu sürgünler, bazen tek başına yapıldığı gibi, bazen de toplu olarak gerçekleştirilmiştir. Örneğin, 23 Nisan 1331 (6 Mayıs 1915) tarihinde içlerinde dava vekili, tüccar, memur, sarraf, kuyumcu, meyhaneci, papaz gibi farklı meslek erbabı kişilerin bulunduğu 18 kişilik bir grup, 29 Haziran 1331 (12 Temmuz 1915) tarihinde de 38 kişilik başka bir kabile eş ve çocuklarıyla beraber Bozkır'a gönderilmişlerdir³⁵.

Bozkır'da Sürgün Hayatı

Yukarıda, Bozkır'ın yanı sıra, Konya merkez ile Beyşehir ve Seydişehir kazalarına da sürgünlerin yapıldığına işaret edilmişti. Bu yerleşim yerleri içinde Bozkır'ın, sosyal ve ekonomik şartları itibarıyla diğerlerine göre daha kısıtlı imkânlarla sahip olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla buraya sürülen kişiler, gelir gelmez şikâyetlere başlamışlar, Dahiliye Nezareti'ne çektikleri müteaddit telgraflar veya yazdıkları dilekçelerle Bozkır'dan Konya'ya, hiç olmazsa Beyşehir³⁶ ya da Seydişehir'e nakledilmelerini talep etmişlerdir.

³³ BOA. DH. EUM., 3. ŞB., 27/34, lef 2. Adı geçen şahsın yaşlı olması ve üç yıllık sürgün hayatının yeterli görülmesiyle daha sonra istediği yere gitme izni verilmiştir (BOA. DH. EUM., 3. ŞB., 27/34, lef 3).

³⁴ BOA. DH. EUM., 3. ŞB., 5/72; 60/4, lef 1; BOA. EUM. SSM., 10/43.

³⁵ BOA. DH. EUM., 3. ŞB., 5/29; BOA. DH. EUM., 3. ŞB., 6/90.

³⁶ Beyşehir'in, diğer sürgün yerlerine göre daha olumlu şartlar taşıdığı anlaşılmaktadır (K. Sarıçelik, "Beyşehir'de İkamet Eden Sivil Esirler", s. 4).

Bu arada, Bozkır'a sürülen kişilerin mahkûm sıfatıyla gönderilmediği bilinmelidir. İçlerinde sivil esir muamelesi görenler olduğu gibi, İstanbul'un ahlâk ve asayişini bozmamak için uzaklaştırılanlar da mevcuttu. Hatta yukarıda işaret edildiği gibi, hiçbir suçu olmayıp, ihtiyaten sürülenler vardı. Bu insanlar, kazanın dışına çıkmamak kaydıyla serbestlerdi. Ancak yine de bu durum, sürgünlerin şikâyetlerini azaltmaya yetmemiştir.

Bozkır'a sürülenlerin telgraf ve dilekçelerinde dile getirdikleri en önemli şikâyet konusu, yaşanan geçim sıkıntısıdır. Aslında Osmanlı hükümeti bu kişilere belli bir maaş vermekteydi. Ancak savaş şartları içinde bu maaşlar düzenli verilemediği gibi, verilenin de ihtiyaçları karşılamaya yetmediği anlaşılmaktadır³⁷. Özellikle düşman devlet tebaası içinde Müslüman olanların düzenli bir gelirleri olmaması sebebiyle daha büyük sıkıntılara maruz kaldıkları görülmektedir. Dolayısıyla şikâyet dilekçelerini daha çok onlar vermişlerdir. Nitekim, Hindistan ve Mısırlı Müslüman esirler Şerahaddin ve arkadaşı Mehdi yazdıkları dilekçede; savaş sebebiyle 30 aydır Bozkır'da bulunduklarını, devletin kendilerine vermiş olduğu maaşın yetmediğini, Bozkır'ın küçük bir yer olması sebebiyle yiyecek-ıçecek, hatta odun temininde bile sıkıntı çektiklerini, ayrıca bunlar bulunsa bile pahalı olup gelirleri yetmediği için alamadıklarını, maaşlarının artırılmasını istemişlerdir³⁸. Keza, Üsküplü Şemseddin Yahya da verilen maaşın yetmediğini ve yardım edilmesi talebini Konya valiliğine bildirmiştir. Vilâyet bu tür şikâyetlere genellikle duyarlı olup, meselelerin halli için gerekeni yapardı. Nitekim; Dahiliye Nezareti'ne yazılan tezkirede, Bozkır'ın küçük bir yer olup iş bulma imkânı olmadığı, dolayısıyla söz konusu şahsa yardım edilmesi istenmiştir³⁹. Bu şahıslar dilekçelerinde genel olarak, ya ihtiyaçlarının karşılanmasını, ya da sıhhi ve iâşevî sebeplerle İstanbul'a veya daha uygun yerlere gitmeyi arzu etmişlerdir.

Ancak gerek Osmanlı vatandaşı, gerekse düşman devletlerin gayrimüslim olan vatandaşlarının maddî ihtiyaç anlamında fazla bir şikâyetleri dikkat çekmez. Bunların bir kısmının durumu iyi olduğu gibi, -ki içlerinde önemli görevlerde bulunanlar vardı- bir kısmına da sefaretlerinden

³⁷ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 42/10, lef 4.

³⁸ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 54/47, lef 1.

³⁹ BOA. DH. EUM., 1. ŞB., 7/31, lef 3.

para gönderilmekteydi⁴⁰. Onların sıkıntısı daha çok Bozkır'da olmaktan kaynaklanmaktaydı. Sürekli olarak, Bozkır'ın havası ve suyu ile uyum sağlayamadıkları, burasının soğuk olup her gün hastalandıkları şikâyetini dile getirmişlerdir. Onun için eski yerlerine dönmelerine izin verilmesini, bu da olmazsa Konya veya Seydişehir'e nakledilmelerini talep etmişlerdir. Nitekim, Rus vatandaşı Fransuva, Fransız vatandaşı Leon ve Osmanlı vatandaşları Yorgi ve Filip, yerlerinin değiştirilmesi konusundaki şikâyetlerini Dahiliye Nezaretine iletmışlerdir⁴¹.

Bu arada, nadir de olsa buraya sürülenlerden Müslümanlığı seçenler olmuştur. Nitekim, savaşın başında Bozkır'a sürülen İngiliz vatandaşı Arthur, Müslüman olup Ahmet Arif adını . Ancak bu din değişikliği şüphe uyandırdığı için, bunun samimi olup olmadığı araştırılmış, yapılan inceleme sonucu adı geçen şahsın samimiyetine inanılarak İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir⁴². almıştır

Diğer taraftan, Bozkır'a sürülen düşman devlet vatandaşlarının önemli taleplerinden birisi de yakınları ile haberleşmektir. Hükümet, sözkonusu kişilerin haberleşmelerine izin vermekle birlikte, bunu kontrollü olarak yapmaktaydı. Çünkü içlerinde sivil esir sıfatıyla bulunanların düşman devletlerle haberleşme ihtimalleri vardı. Hükümet bu ihtimali gözardı edemediğinden, bir taraftan haberleşmelerine belli bir sınır getirirken, diğer taraftan da sözkonusu şahısların ikamet mahallerinin ve isimlerinin net bir biçimde kaydedilmesine itina göstererek tedbirli davranmıştır⁴³. Böylece haberleşmelerin, aynen askerî esirlere uygulandığı gibi, sıkı bir sansüre tâbi tutulmak kaydıyla Kızılay aracılığıyla yapılmasında bir sakınca görmemiştir⁴⁴. Sözkonusu şahısların çeşitli dilekçe veya telgraf gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında ise herhangi bir sıkıntı yaşanmamıştır.

⁴⁰ K. Sarıçelik, "Beyşehir'de İkamet Eden Sivil Esirler", s. 8.

⁴¹ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 33/19; 36/19; 41/8, lef 1; 57/48, lef 2; 29/29.

⁴² BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 19/1, lef 5.

⁴³ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 36/24, lef 5.

⁴⁴ BOA. DH. EUM., 5. ŞB., 57/25, lef 4.

Sürgün Hayatının Sona Ermesi ve Geri Dönüşler

Çeşitli sebeplerle Bozkır'a sürülen kişiler, buraya muayyen bir zaman için gönderilmiş değillerdi. Kalma süresi, daha çok kişilerin özel durumlarıyla yakından ilgilidir. Yani, mecburi ikâmete tâbi tutulan kişilerin bir suçun faili olmaları, ya da sadece düşman devlet vatandaşlarından olup ihtiyaten gönderilmeleri, onların Bozkır'da kalma sürelerini etkilemiştir. Fakat hükümetin, gerek kendi vatandaşlarının, gerekse düşman devlet vatandaşlarının memleketlerine dönmelerine veya istedikleri yerlere gidebilmelerine imkân tanınması, genel olarak I. Dünya Savaşı'nın seyri ile ilgilidir. Çünkü savaşın sonlarına doğru bu konularda bir yumuşamanın olduğu görülmektedir. Özellikle 1917 yılında Rusya'da yaşanan siyasî çalkantılar sebebiyle bu devletin savaştan çekilmesi, ikili ilişkilere olumlu katkı sağlamıştır⁴⁵. Bu çerçevedeki gelişmeler, memleket içine uzaklaştırılan Rus veya diğer sürgünlerin durumunu yakından etkilemiş, Osmanlı ülkesinin farklı bölgelerindeki sürgünlerin ülkelerine dönüş zeminini hazırlamıştır. Bu arada, güvenlik sebebiyle savaş alanı dışına sevk edilmiş olan Ermeni, Rum ve Araplar da bu olumlu havadan yararlanmış, hükümet, 1918 yılının ilk aylarında sözkonusu grupların eski yerlerine dönebilmeleri için birtakım teşebbüslere başlamıştır⁴⁶. Ancak düşman devlet vatandaşlarının tam olarak memleketlerine dönmelerine izin verilmesi Osmanlı Devleti'nin savaş sonunda imzaladığı Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra mümkün olmuş, adı geçen gruplar bu tarihten itibaren serbest bırakılmışlardır⁴⁷.

S o n u ç

Devletler, savaş sırasında kendi güvenliklerini sağlamak için her türlü tedbiri alırlar. Bu onların doğal hakları olarak kabul edilir. Osmanlı Devleti de I. Dünya Savaşı'na girince kendi varlığına kastedecek kişilere yönelik önemli tedbirler almıştır. Bu çerçevede, düşmanla işbirliği yapan, onlara lojistik destek veren, maddî katkı sağlayan ve gizli bilgi ulaştıran

⁴⁵ Geniş bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1990, s. 317 vd.

⁴⁶ İbrahim Ethem Atnur, *Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923)*, Ankara 2005, s. 114-115.

⁴⁷ Ahmet Özdemir, "Savaş Esirlerinin Milli Mücadeledeki Yeri", *Atatürk Yolu*, II/6, Kasım 1990, s. 322; K. Sarıçelik, "Beyşehir'de İkamet Eden Sivil Esirler", s. 11.

veya bu fiilleri gerçekleştirme ihtimali bulunan kişilere yönelik önemli kararları uygulamaya sokmuştur. Bu uygulamalardan olmak üzere sözkonusu gruplar iç bölgelere uzaklaştırılmış ve burada ikamete mecbur tutulmuşlardır. Bu kişiler genel olarak, daha önce belli amaçlarla ülkeye gelmiş, ancak Osmanlı devleti savaşa girince, bir anda düşman devlet vatandaş konumuna düşen sivillerdir ki, bunlar; İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya vatandaşlarıdır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti, kendi vatandaşı olan gayrimüslimleri de aynı gerekçelerle sürmüştür.

Sözkonusu kişiler, İç Anadolu'nun değişik vilayet ve kazalarına sürülmüşlerdir. Bunlardan birisi de, düşmanla irtibata geçemeyecekleri yerlerden olduğu düşünülen Bozkır'dır. Sürgünler içinde burada aylarca kalanlar olduğu gibi, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ikamete mecbur edilen kişiler vardır. Sürgünler, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yaşanan dış gelişmelere ve savaşın genel seyrine bağlı olarak serbest kalmışlar, Mondros Mütarekesi'nden sonra da memleketlerine veya eski yerlerine dönmüşlerdir.

“EXILE TO THE CITY OF BOZKIR DURING WORLD WAR I”

Abstract

When the Ottoman State entered the World War I, the citizens of the Entente Powers which for one reason or another lived in Istanbul, became a great problem for the state. Because with the start of the war, the British, Russian, French and the Italian citizens got a status as enemy State citizens. The mentioned citizens' different activities became a risk for the Ottoman State, as they began to do spying for their lands and tried to provide material and logistic supports for their home country. The Ottoman State would avoid such risk, therefore it deportated some of the aforementioned citizens who cooperated with the enemy or had probability to do this, to the inner part of the country and forced them to settle there until the end of the war. One of this place was Bozkır province in Konya. In this article it is dealt with exile to Bozkır and the developments in this context.

Keywords

The Ottoman State, World War I, exile, prison of war, Bozkır.